

ושמועה טובה תדשן עצם

מוגש ע"י הרה"ת ר' יוסף ישעי' שי' ברוין
משפיע במתיבתא בסידני, אוסטרליה

א ווארט פון רביין
דיוקים בדברי והנהגות
כ"ק אדמו"ר שליט"א

הפעם נתעכב על מכתב של הרבי, שמשום מה לא זכה לתשומת לב מיוחדת, והוא מתאריך כ"ח תשרי תשי"ב (נדפס באג"ק ח"ה ע' י, ומובא כאן צילומו), וזלה"ק:

"הפסוקים [שאומרים בתפלת אלקי נצור] לשם מ"מ [=מנחם מענדל] **הם מאור עינים ישמח לב ושמועה טובה תדשן עצם, מה טובו אהליך יעקב משכנתיך ישראל**."

ולפום ריהטא צ"ע טובא, דהמעיינן בפנים, בלשון הפסוק שבתנ"ך (משלי טו, ל), יווכח שבפסוק כתוב "שמועה טובה" ללא וא"ו, ולא כבמכתב זה "ושמועה טובה". ולהעיר, שבנוסח זה נדפס המכתב גם בלקוטי שיחות (חכ"ח ע' 320) ובכמה דוכתי. וצ"ע גדול.

והנה, אלו ש"תואנה הם מבקשים" יבואו וישאלו (וסתם מקשן עם הארץ) מנין לנו שאין זה "טעות הדפוס"? אמנם, חסידים הנאמנים לדרכי החסידות, מעדיפים לומר שהטעות היא בהם ובעתם ולא בספר. ומה גם שבנדון-דין נמצא צילום המכתב האורגינלי, המוכיח בעליל שאינו "טעות הדפוס". אלא, שסוף סוף "תורה היא וללמוד אנו צריכים", לדעת ולהבין אפס קצהו ושמץ מנהו בטעם נוסח זה דווקא. ובהקדמה, שמצינו ראינו בכמה מקומות, שבדרשות חז"ל [ובמיוחד בתלמוד ירושלמי] הובאו פסוקים בשינוי לשון מכמו שהוא במקורו בתנ"ך, כמבואר בכל זה בספרי כללי השי"ס¹.

ומבואר בזה, שלפעמים שינו חז"ל את הלשון, בשינוי קל, בכדי להסביר הכוונה, ובהתאם לתוכן העניין. ועד"ז מצינו בנוגע לספרי הפוסקים – ובפרט בנוגע לספר משנה תורה לרמב"ם – שדרכם לשמור תוכן העניין ולא המלים². וכן הוא בכמה מקומות בדא"ח שהביאו פסוקים בשינוי לשון, ומכמה טעמים (ראה בהנסמן בסי' שערי לימוד החסידות ע' פ ואילך). ויתירה מזו מצינו – שרבותינו נשיאנו הקפידו בחזרת מאמרי דא"ח לומר לשון הפסוק כמו שהובא במאמרים דווקא, למרות השינוי הכולט מתנ"ך (ראה בהנסמן שם הערה 2)³.

1) וראה גם בסה"מ מלוקט ח"יב ע' קכא הערה 6. סה"מ תש"ז ע' 31 – הערת כ"ק אד"ש בשה"ג שם. ובכ"מ.
2) ראה בארוכה לקו"ש ח"יג ע' 103 – ושם מדובר גם ע"ד הוספת ו' החיבור בפסוק "וילעבדו שכס אחד" שהובא ברמב"ם. וראה גם לקו"ש ח"יג ע' 171 בהערות. ולהעיר מהתוועדויות תש"מ ח"א ע' 399 – הערת כ"ק אד"ש בשה"ג שם ע"ד מה ששינה אז לשון הגמרא.
3) וראה במאמרי אדה"י תקי"ע (ע' נג) ע"ד המגיד של הבי"י "שאמר לו פסוק א' שלא כמו שנכתב, ובדואי למעלה אין שום שיבוש ח"ו, כי א. . . הי נצרך להתגלות אז בגילוי כזה דוקא".

"טעות הדפוס", "פליטת הפה" או "פליטת הקולמוס" – אלו ביטויים שכיחים בספרות התורנית, אך בהחלט לא מופיעים בלקסיקון החסידי. וכך הגדיר כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ ני"ע את העניין (כפי שמופיע בביטאון חב"ד' ווברת ד ע' לז): "החסידיים יודעים שהאמור בספר הוא טוב ואמת והטעות הוא בעצמו ובעתו, והמתנגד מוכיח כי ידיעתו ופולפולו הוא האמת, והטעות הוא בספר"¹.

הדברים אמורים שבעתיים ביחס לענייננו: "א ווארט פון רביין" [=מלה של רבי]. כל בר-בי-רב דחד-יומא יודע שאי אפשר לייחס לרבי עניינים שהם בגדר שכחה וטעות ח"ו, דברים שהם ממקרי הגוף².

ופוק חזי עד היכן הדברים מגיעים, שראש ישיבה מסוים התעורר לעיין בדיוק לשונו הזהב של כ"ק אד"ש בהגדה של פסח עם לקוטי טעמים ומנהגים [שכידוע, כולה ממש מעשה ידיו הקדושים – של הרבי – להתפאר, והמכתב מכתב אלקים הוא, ואכ"מ], ועד כדי כך שהעלה ברעיונו ביאורים ובידורים נרחבים במקומות שיש "פסיקה" לעומת "נקודה" (במ"מ וציונים המסומנים שם). ביום מן הימים כתב על כך לרבי, ונתקבל המענה (הודפס באג"ק חכ"ה ע' רכד): "אין לדייק כ"כ בהפיסוק שבהג"ש עם הלק"ט הנדפסת".

הא למדת, שעצם העניין – הדיוק בפיסוק – טוב ונכון וישר, אבל דא עקא שבהגדה הנדפסת אין לדייק (וגם בזה – אין לדייק כל כך), כנראה מחמת הטעויות של ה"בחור הזעזער [=המדפיס]".

ידוע ומפורסם גם גודל דיוקו של אדמו"ר הזקן בספר התניא שלו בחסיר ויתיר וכו', וכסיפור הידוע (לקו"ש ח"ד ע' 1212) שאדה"י התעמק במשך ששה שבועות במקום מסוים בתניא, האם לכתוב עם ו' החיבור או לא. ואף כי הדברים מפורשים רק ביחס לספר התניא, המדויק באותיותיו ותיבותיו, בבחינת "תורה שבכתב" של תורת החסידות – מ"מ, דעת לנבון נקל שתוכן העניין עכ"פ תקף ביחס לכל דברי רבותינו נשיאנו, ששכינה מדברת מתוך גרונם³.

1) וראה ביאור נפלא בזה – דלכאורה איך אפשר לומר על גדולי המתנגדים שלימודם הי' באופן כזה – בלקוטי שיחות ח"י ע' 264.
2) ראה בעניין זה בלקוטי שיחות ח"ד ע' 1202, שבראשי אלפי ישראל מאיר בחינת יחידה שבנפש ובדראג זו אין מקום לעניין של טעות. ובמקום אחר (שיחות קודש תשי" – הוצאת ועד שיחות קודש – ע' 58) שאצל הרבי לא הי' שייך חשש שכחה.
3) ראה בלקו"ש חט"ז ע' 533, שפשוט שגם בתורה שבע"פ – הלשון מדויק ביותר, ואפשר להוציא מדיוק הלשון תלי תלים של עניינים. ובכמה מקומות (לקו"ש ח"ז ע' 28. ועוד) שכן הוא בכל העניינים שבתורת החסידות שהם בתכלית הדיוק.

צורת המשלים בספר "משלי"

אמנם, עדיין אין הדבר מתיישב כל צרכו, דהן אמת שמורגל בחז"ל ובפוסקים וכן במאמרי דא"ח לשנות לשונות הפסוקים – מכל מקום, בנידון דין המדובר על דבר הזכרת פסוקים בתפלה, והיינו מצד המנהג לומר פסוק השייך לשמו בתפלת אלקי נצור, ומכיוון שכן, מה המקום לומר הפסוק בשינוי צורה, כשאין פסוק שכזה.

אבל האמת יורה דרכו, שהדברים עמוקים, ובהקדמה, שידוע שספר משלי (בו מופיע פסוק דנן) מתחלק לחלקים שונים,

וכל חלק הוא בעצם קובץ נפרד לעצמו של משלים, וחלוקה זו מפורשת גם בקרא, שהפסוק מקדים לכתוב לפני התחלת כל קובץ עוד הפעם: "משלי שלמה", וכיוצא בזה⁴.

והנה, במובן מסוים, מפרק יו"ד ואילך מתחיל קובץ חדש של משלים. והמייחד משלים אלו בקובץ זה (פרקים יו"ד-כג) – שהוא עשוי פתגמים קצרים, וכמעט כולן הם בני שתי צלעות, ורובן ערוכות על דרך ההנגדה, כלומר – שהחלק הראשון מנוגד לחלק השני, ובלשון החוקרים: תקבולת ניגודית⁵. ולדוגמא: "לב צדיק יהגה חכמה, ופי רשעים יביע רעות" (משלי טו, כח).

והנה לכשתבונן בצורת וסגנון משלים מסוג הנ"ל, נמצא דבר נפלא בנוגע לפסוק שלנו "מאור עינים וגוי", המשונה בצורתו משאר המשלים שבקובץ זה. ובכדי להבין כל זה, נעיין לדוגמא בתוכן פרק טו, שבו מופיע הפסוק הנ"ל, שפסוקים א-ב; ד-ט; יג-טו; יח-כב; כה-כט; לב – כולם כתובים בסגנון של תקבולת ניגודית, ובכולם – מתחיל צלע השני של הפסוק בוי החיבור. ולאידך, פסוקים ג; יא-יב; טז-יז; כג-כד; לא; לג כתובים בסגנון של "פרוזה" ("שכל הפסוק נמשך על עניין אחד"⁶), ורובם – ללא וי החיבור בהתחלת צלע השני.

(4) ראה שיר השירים רבה א, יא. הקדמת המאירי לפירושו על משלי. ועוד.

(5) ראה במאירי שם בכל זה.

(6) לשון המאירי שם.

(7) ויוצא מן הכלל, בפסוק שהוא מסוג "תקבולת נרדפת" (ישירה על שני דברים אבל שניהם מקבילות), ובלשון מפרשי התנ"ך בדרך כלל, "כפל העניין במלים שונות", שאז אין מקום לוי החיבור (וכבפסוק י כאן).

(8) ולהעיר, שידועים שינויים רבים במסורה בחסר יתיר וכי האי גוונא, נסמנו בתנ"ך מהדורות ברואר, ובאופן עקרוני הסכים כ"ק אד"ש

מכתבו של הרבי להרה"ח ר' רפאל כהן
אודות פסוקי השם "מנחם מענדל"

והדברים פשוטים, שכל פסוק שיש בו שתי צלעות, ושתייהן – מושגים נפרדים, שורת ההגיון נותנת, לפי כללי הלשון, שהצלע השני יתחיל בוי החיבור, המסמל "ניגוד" או "דימוי". אמנם בפסוק שנכתב כמשפט ארוך ("משפט חיווי"), אין שום מקום לכתוב וי בראש הצלע השני⁷.

ולכאורה, לפי הנ"ל, בפסוק שלנו, שיש בו שתי צלעות, ועניינים נפרדים, הי "מתאים" לכתבו כך: "מאור עינים ישמה לב ו[כמו כן] שמועה טובה תדשן עצם", וכרגיל לאורך ספר משלי (וכמו בפסוק כג כאן). ולהעיר גם, שבפירושו הרלב"ג כאן

כותב "ושמועה" בוי החיבור כשמבאר פסוק הנ"ל (והיינו – לא שכן "צריך להיות" בפסוק⁸, כי אם שזהו "לשון הרגיל" בלה"ק). ובעומק יותר, שבאמת – לפי פשוטו של מקרא – ערוך פסוק זה ג"כ על דרך ההנגדה, ולפי זה **ודאי** צ"ל עם וי החיבור. וכך לכאורה עולה מפירושו רש"י ("לפי פשוטו כמשמעו") בפירושו הפסוק: **מאור עינים** – דבר שהוא תאוה לעינים, **ישמה לב** – גורם לשמחת הלב, אבל, **שמועה טובה** – שמיעת תוכחה, אינה רק משמחת לב, כי אם, **תדשן עצם** – גורמת להשמנת העצם (ראה גם בכ"י אבן עזרא שם). ופירושו זה מתאים גם כן למה שכתב האבן עזרא שארבעת הפסוקים (ל-ג) הם "דבקים"⁹, וכולם – במעלת שמיעת תוכחה, וכבכמה מקומות בסי משלי שהפסוק מדבר בגנות התאוה בניגוד לחשיבות תוכחה ומוסר¹⁰. ומכיוון שכן, לפי פשוטו של מקרא, "מתאימה" הוספת וי החיבור, על דרך ההנגדה¹¹.

הפסק בתפילת אלקי נצור!

ומעתה, לאחרי שנתבאר באורך על פי כללי הלשון, שהלשון "ושמועה טובה" מתאים יותר לפי מקצב השירה, אף שהמסורה

נפרדים "מאור עינים" "ושמועה טובה" הגורמים לשתי תוצאות נבדלות – שמחת הלב ודישון עצמות. אלא, שיש מפרשים שהפסוק מדמה אותם זה לזה (פי הרלב"ג ועוד), ויש מפרשים שמבדילים זה מזה (פי המאירי, מלבי"ם ועוד), ואם כן שפיר מתאים וי החיבור, על דרך הדימוי או ע"ד הניגוד, וכרגיל בכגון דא. וראה גם להלן (משלי כה, כה) פסוק דומה מאוד לשלנו – "מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק" וגם הוא בוי החיבור (ולהעיר גם משלי יז, כב) – ביאור פסוק זה, ע"פ דא"ח, מצאתי לע"ע רק באוה"ת נשא עי ערה.

להוציא מהדורת תנ"ך עם שינויי נוסחאות (ראה אג"ק ח"כ עי קל), אבל לא לשנות בפסוק עצמו חיו (ראה אג"ק ח"כ"ג עי קכז).

(9) כרגיל בסי משלי, וכבר נתן את דעתו על כך הרס"ג בכ"י למשלי, שהרבה פסוקים דבוקים זה לזה מצד תוכנם.

(10) ולהעיר גם, ששאר הפסוקים שבמסורת ד"דבקים" אלו כתובים בוי החיבור בהתחלת צלע השני (חוץ מפסוק לא, שהוא משפט אחד ארוך), משא"כ פסוק שלנו.

(11) וגם אם נפרש בפסוק שלנו, לפי שאר הפירושים, הרי שהפסוק מדבר בבי עניינים

והנה ביכף החיים' (סימן קכ"ב סק"א)¹⁵ הרגיש בזה, וכתב "דלא גרע משאר תחנונים" שמותר לאומרן בתפלת אלקי נצור. ולא זכיתי להבין, דהרי פשוט שרק לתחנונים מותר להפסיק ולא לאמירת פסוקים גרידא, וכמפורש בטור או"ח (שם) בשם רב עמרם גאון דבתפילת אלקי נצור אסור אפילו לספר בשבחו של מקום, ומותר רק באמירת תחנונים¹⁶, ומהיכא תיתי להתיר לומר פסוקים השייכים לשמות אנשים¹⁷.

ועל כרחק צריך לומר שהזכרת הפסוקים הללו נאמרים ג"כ בדרך תפלה ובקשה, ולא כלימוד התורה וכיו"ב¹⁸. וי"ל, דמהאי טעמא נהגו לומר בעיקר פסוקים מספר התהלים¹⁹ דוקא²⁰ שהן בדרך התעוררות רחמים ותחנונים²¹.

ועפ"ז יש לפרש, בדרך אפשר, מה שמצינו שצ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ציווה לכ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע "שיאמר בסוף התפלה הפסוקים ה' יגמור בעדי גוי יוציאם מחושך גוי, אף שיש סידורים [בהם] רשום לשם יצחק: י"א סכותה גוי נשק"י²². וי"ל הביאור בזה, דשאני פסוק "יוציאם מחושך גוי" (שבתהלים קז, ד) שהוא בדרך בקשה, משא"כ הפסוק "ה' אלקי ישועתי סכותה

באופן אחר – ניתנה ראש ונשובה לנושא שלנו, והוא אמירת הפסוק בתפילת "אלקי נצור" בשינוי צורה מכמו שהוא במקורו. ובהקדמת "קלאץ-קשיא", דלכאורה אין מותר להפסיק בתפלת אלקי נצור באמירת פסוקי תורה. והרי בתפילת אלקי נצור אסור להפסיק אפילו לעניית אמן, "לפי שעדיין עומד לפני המלך" (שו"ע אדה"ז סימן קכב). ואכן, מהאי טעמא כתב בסי' ארחות חיים בשם ס' מאורי אור (בחלק הנקרא "באר שבע" לא, א) דכיון שאין לו מקור בש"ס הוי כהפסק שלא מעניין התפילה, ואין לאומרו כי אם לאחר עקירת רגליו¹².

והנה, בקיצור שולחן ערוך (סי"ח סט"ו) כתב דיש לאומרו דוקא קודם יהיו לרצון השני (וכ"ה בסי' המנהגים חב"ד ע"י 12). אבל באמת אין הדבר מעלה ארוכה כלל. דבשלמא הקיצור שולחן ערוך דאזל לשיטתו שמוותר להפסיק בתפילת אלקי נצור לענות כל אמן, כיון שאומרים ב' פעמים יהיו לרצון, ואמטו להכי סבירא ל' דאין חשש במה שאומר פסוקים הני"ל; אבל לשיטת אדה"ז, וכן הוא שיטת שאר הפוסקים¹³, דאסור להפסיק כי אם למה שמפסיקין בברכות ק"ש, איזה היתר יש לומר פסוקים הני"ל¹⁴.

פסוקי "ברוך ה' לעולם" ("מקראות שהם שבחו של מקום ב"ה" – ס' המנהיג בערבית של חול), לפני שמו"ע של ערבית, וחיישנן להפסק, אף שלכמה ראשונים כנאולה אריכתא דמאי (כנייל הערה 14). ונע"ז בננוע לפזמונים ופיוטים שבהגדה, שכתב אדה"ז בסידורו דאין להפסיק בהם בין ברכת ישתבח לברכת הכוס (ועייני"כ בשו"ע אדה"ז סת"פ ס"ג) – דשאני התם שעיקרן שבח והודי, ומקום לחשוש משום הפסק, משא"כ בתפלת "או"י קיים וכיו"ב שבברייתא הורחמן שבברהמ"ז שגאמרים בתור בקשת, כיון שרחמים, אף שיש בו גם כמה פסוקי שבח, שפיר דמי, ואין בו משום הפסק. ולהעיר גם משעה"כ (פי"ד הערה ח) שלא להפסיק בהרחמן לברייתא ברהמ"ז מחשש הפסק, וס"ל דאי"ז בכלל "טופס הברכה" (וכן האריך בקובץ שו"ת ופירושים (באגמילסקי)).

אבל מנהג אנשי – וכן בסידור התלת ה' – אינו כן, ועכ"צ"ז שגאמרים בתור בקשת, כיון שרחמים, הועד יש להעיר ממנהגו שגם העולה לתורה אומר חזק חזק ונתחזק, ולי"ח משום הפסק (אג"ק ח"ד ע"י ד, ובכ"מ).

19) שהוא בבחי' "תפלה שבתורה" – ראה אג"ק ח"ח ע"י ז. ח"כ ע"י קז. ובסה"ש תשנ"ב (ח"ב ע"י 477 ובהערה 14) שענינה – תפלה ולא לימוד התורה. ועיי"ש ע"י 479 שנתהלים הוא ממוצע המחבר תורה ותפלה. ולהעיר ג"כ מאג"ק ח"ב ע"י לד.

20) אף שבפוסקים (ראה, לדוגמא, א"ר סי' קכב – צוין באג"ק ח"ב ע"י שצא) הובא הלשון "טוב לומר פסוק מן התורה או נביאים או מכתובים".

21) וגם: תוכן אמירת הפסוקים הוא כסגולה ובקשה, להציל מדינה של גיהנם (רש"י מיכה ו, ט – הובא באג"ק שם), או שלא ישכח שמו ביום הדין (קיצור של"ה קטו, א – צוין באג"ק שם). וראה גם סידור עם דא"ח (ע"י 726), משיחת כ"ק אדמו"ר (מוהרי"צ) נ"ע, שפסוקים אלו ענינם לטהר את הנשמה מכלוך הגוף (אמנם, בשו"ת אז נדברו (דלעיל הערה 18) לא ניהא לוי כ"כ לומר, דאמירה של סגולה הוי כתחנונים, עיי"ש].

22) לשון הרבי באג"ק ח"ב ע"י שצא.

ברכת בפה"ג לשתי, אף שנכללו שם גם כמה פסוקי שבח. ויתירה מזו – בטור (או"ח סקפ"ט) בנוגע להרחמן שאומרים בברהמ"ז, שאינו הפסק בין ברהמ"ז לשתיית הכוס, וכפ"מ אדה"ז בשולחנו (שם ס"ז) "דכיון שנהגו בהם נעשו כאילו הם מטופס הברכה ואינם חשובים הפסק". [ולכאורה זהו טעם מנהגו שלא לענות אמן אחר אל יחסרנו – ראה אג"ק ח"ז ע"י רכח], והרי גם שם נכללו כמה פסוקי שבח – פסוקי "יראו את ה' וגו'". ולהעיר גם מאג"ק ח"ח ע"י תל שמה שהשמיט אדה"ז בסידורו כמה פסוקים בסיום ברהמ"ז (הנמצאים בשאר סידורים) אינו מחשש הפסק, כ"א משום "אל תבהל וגו' יהיו דבריך מעטים". [בענין הני"ל – ראה גם אג"ק ח"ח ע"י ששכ. ח"י"ב ע"י יט. חט"ז ע"י ער. וראה גם לקו"ש חט"ז ע"י 578].

ולכאורה זהו גם הטעם מנהגו לומר תפילת יה"ר על התפוח בדבש בליל ר"ה בין ברכה לאכילה, ולא חיישנן להפסק (ראה בהני"ל אג"ק ח"ג ע"י קמא – בארוכה), דבקשת רחמים לא הוי הפסק. [והנה בקובץ הערות וביאורים גליון תשפ"ע 6 תמה מדוע לא הביא כ"ק אד"ש בביאור מנהג הנוכר מדברי הטור הני"ל. אבל נמצא הוא במהדורא אחרת (כנראה מהדו"ק) דמכתב הני"ל, בצילום מגוכתי"ק שנדפס בתשורה לחתונת אלפרוביץ (ח' סיון תשנ"ד) ע"י 13, וזלה"ק שם: "[חסר, וכנראה צ"ל "בטור" וכדומה] בשם בעל העיטור הלכה ולמעשה ולכתחילה: ובקשת רחמים לא הוי הפסקה בין ברכה לשתי"י. ואכן המו"ל דתשורה הני"ל נסתפק בכונת כ"ק אד"ש שם בהני"ל, והכונה פשוטה – כני"ל]. ולהעיר, שבמכתב הני"ל (אג"ק שם – בשה"ג) משווה התפילה שבסיום שמו"ע ליה"ר על התפוח (אם כי לענין אחר), והיינו שבשניהם נעשה ההוספה שייכת וחלק מהעיקר "ויכאלו הם מטופס הברכה".

ונמצאת למד עפ"ז, שסומכין למעשה עמ"ש הטור דבקשת רחמים לא הוי הפסק, ונכללו בזה גם פסוקי שבח, כל שאמרו בהמשך ובתור תפילה ובקשה.

ועפ"ז צ"ל בטעם מנהגו להחמיר שלא לומר

12) ואולי זהו הביאור בהנהגת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב (אשכבתא דרבי ע"י 55) שהי' מפריד רגליו קלות בשעת תפלת אלקי נצור דאז הוי עקירת רגליו (ראה ח"ש ששי"ד ע"י 161. ודלא כפי הליכות שלמה (אוי"עראבך) פ"ח סקמ"א דבעינן פסיעה לאחוריו דוקא. ואכ"מ), וממילא אין חשש הפסק. ולהעיר גם מאג"ק (ח"י"ח ע"י יח), וז"ל: "לומר קודם יהי רצון הפסוק השייך לשמ"ס, ומשמע שזהו אחר שעקר רגליו קודם תפלת יה"ר שיבנה וכו' ולא קודם יהי רצון. אבל בסי' המנהגים – דלקמן בננים – "קודם יהיו לרצון".

13) ראה ב'מסגרת השולחן' על קיצור שו"ע שם סקט"ז, ובהגהות לחם הפנים שם בארוכה.

14) ולהעיר, שאדה"ז בסידורו (תפלת ערבית של שבת החמיר ביותר בענין הפסק בתפלה ע"י אמירת פסוקים, וס"ל דאין להפסיק לפני שמונה עשרה של ערבית בפסוקי "ברוך ה' לעולם" כמנהג העולם, אף שלכמה ראשונים "כנאולה אריכתא דמאי" (יו"ש להם על מה שיסמוכו" – אדה"ז בסידורו שם. שו"ע אדה"ז סרס"ז ס"ו. וראה פס"ד להצ"צ או"ח (ח, ד)).

15) צוין באג"ק ח"ב ע"י שצא, בנוגע למקור מנהג אמירת הפסוקים.

16) עיי"ש. ובחנם נדחק בערוה"ש שם סט"ז בהבנת דבריו, ואכ"מ.

17) ויתירה מזו – בסי' תפלה הכלכתה דגם אחר שסיים לומר יהיו לרצון ולא פסע לאחוריו אסור לו לומר פסוקי תהלים וכיו"ב, אף שמותר לו לענות ביה"ב (כמ"ש במשנ"ב סק"כ סק"ד). אבל בהליכות שלמה (פ"ח סל"א) התייר כשהציבור אומרים תהלים.

18) וקעין זה כתב בשו"ת אז נדברו (ח"ד סמ"ה).

אך מה שכתב שם ובפשיטות, ד"גם פסוקים של שבח שם תפלה ע"ז" – צע"ק, מאי שנא ממש"כ הטור בשם רב עמרם גאון דאסור לספר בשבחו של מקום, וכנייל בפנים. אבל כדמות ראי' לזה, ממש"כ הטור (יו"ד סרס"ה) בשם בעל העיטור ע"ד תפילת "או"י קיים את הילד וכיו"ב שבברייתא מילה, דבקשת רחמים לא הפסק בין

שינוי לשונות

הפסוקים בתפילה

ולאור כל הנייל, יובן - בדרך אפשר - מה ששינה כ"ק אד"ש בהעתקת לשון הפסוק, ע"פ מה שמצינו בשו"ע אדה"ז או"ח סי' קט"ז דכשאומר פסוק דרך תפלה ובקשה יש מקום לשנות הפסוק לפי ענין התחינה ובקשה (עיי"ש הפרטים בזה)²⁵. ואם כן, גם בנדון דידן מקום גדול לומר הפסוק בשינוי, כרגיל בתפילה²⁶, ובהתאם לתוכן הענין (וכבהתחלת תפלת אלקי נצור שמשנים הפסוק (תהלים לד, יד) "נצור לשונך מרע וגו'"). ובפרט בנדון דידן שהמדובר בשינוי קל²⁷ ביותר²⁸, בכדי להסביר הכוונה, וע"ד²⁹ מה שנתבאר

שמעתי מאחד ממכירי ששמו הפרטי "סימון" ששאל מאת כ"ק אד"ש לדעת איזה פסוק לומר, וענהו כ"ק אד"ש: "סימון טוב ומזל טוב יהא לנו ולכל ישראל אמן", אף שאין פסוק כזה, ולאידך מצינו פסוק בתנ"ך המתחיל ומסיים כשם זה, והוא ביהושע (יב, ב): "סיחון מלך האמורי... גבול בני עמון" - כי מעיקרא דדינא עדיף לומר פסוקים שהם בבחינת תפילה ובקשה דווקא²⁴, ולא סתם פסוקי תורה.

לראשי ביום נשק" (שבתהלים קמו, ח) שהוא נתינת שבח והודי, ועדיף שלא לאמרו - באם אפשר - בתפלת אלקי נצור.

ואת"ל כן²³, יתיישב מה שמעתי מאחד ממכירי ששמו הפרטי "סימון" ששאל מאת כ"ק אד"ש לדעת איזה פסוק לומר, וענהו כ"ק אד"ש: "סימון טוב ומזל טוב יהא לנו ולכל ישראל אמן", אף שאין פסוק כזה, ולאידך מצינו פסוק בתנ"ך המתחיל ומסיים כשם זה, והוא ביהושע (יב, ב): "סיחון מלך האמורי... גבול בני עמון" - כי מעיקרא דדינא עדיף לומר פסוקים שהם בבחינת תפילה ובקשה דווקא²⁴, ולא סתם פסוקי תורה.

הערה 29 דוגמא נוספת.

אמנם, מובן ופשוט בדנוד"ד שהכוונה לאמירת פסוקי תורה דוקא, שיש להיצמד כמה שאפשר לשון הפסוק ואין מקום כ"א לשינוי קל ביותר, משא"כ בתפלה בכלל (וראה הערה שלפניי).

ולהעיר מפ"י תקון תפלה (בסידור אוצר התפלות - ל"יהוא רחום" בימי ב' ה') בטעם נוסח הספרדים והתימנים לומר "יענך ה' ביום צרה וגו'" תפלת "יהוא רחום", ולא "יעננו ה' ביום צרה וגו'" כבסידורי האשכנזים (וכנוסח דידן) - לפי שלא רצו לשנות לשון הפסוק, והיינו אפי' בתפלה ממש. ואף שגם בסידורי הספרדים נמצאו בכ"מ ב"יהוא רחום" שינויים מלשון הפסוק - צ"ל דהיכא דלא אפשר שאני.

ובזה נסתר משי"כ ב"התקשרות" (פרשת כי תצא היתשים) שאין להקפיד בניקוד מלת זכר (בפסוקי "שש זכירות", לפי שאין הכוונה לקריאת הפסוק בתורה (וכ"ל הערה 26) - דגם בזה יש להיצמד לשון הפסוק, אפי"כ בשינוי קל ביותר, להסברת הכוונה. וכבר השיגו ע"ז ב"בית משיח" (גיליון 293 ע' 68).

ועד, שיש מקום לספק אם יש להוציא ס"ת אחר כשנמצא "שינוי" כגון זה בשעת קריאת, לדעת הפמ"ג (במ"ז או"ח סוסי" קמג) דמספקא ל"י ביתר אות אחת [או תיבה אחת], אי נחשב כטעות גמור. ובבאה"ט (שם סק"ט) הביא קבלה מהגאונים שאין להוציא ס"ת אחר אלא בחסר. ואף גם לדעת שאר האחרונים (נסמנו במש"ב שם סק"ה) ובעשה"צ סק"ט. וכ"ה בשו"ת הצ"צ שה"מ ח"ד סי' ד [בהוצאות החדשות - חאו"ה סעיף ג] דגם ביתר אות אחת יש להוציא ס"ת אחרת כל שנשתנה המשמעות - י"ל בדנוד"ד דידן שאני, דהרי כתב המג"א (שם סק"ז) בשם שו"ת הצמח צדק (הקדמון - סימן קיט) דבנכתב "מגרישה" במקום "מגרישה" אין להוציא אחרת, אף שהוא שינוי מזכר לנקבה, וא"כ י"ל דכל שכן בענינו, בהוספת ו' החיבור שאין המשמעות משתנה, כיון דכוונת הפסוק - גם ללא ו' החיבור - הוא ל"ענין נוסף". אבל יש לדחות, ומכמה טעמי. ובלא"ה, הרבה מהאחרונים חולקים על פסק המג"א הנייל (ע"י בלבושי שרד שם ובמש"ב שם סק"ו) וצ"ע דעת

וראה בקונטרס טוב עין להחיד"א (סימן ז בסופו) שנהגו לשנות תיבות בתפלות, מכח הדקדוק, או מכח הבנת הענין, או לפיט השנין.

26) ואל תשיבני, דשאני התם שהמדובר בתפלה בכלל ש"אין הכוונה לקריאת פסוק או פרשה, כי אם לזכירת ענין, אלא שמשתמש בצחות הכתוב" (כלשון הרבי באג"ק ח"י"ב ע' ג לענין אמירת "שש זכירות"), משא"כ בנדון זה שהמכוון הוא לאמירת פסוק בתורה דוקא המתחיל ומסיים כשמו, "שהתורה מצילנו מגיהנם" (כלשון רש"י דלעיל הערה 21) - דמצינו כדוגמתו גם בחלקי התפלה, שנאמרים במטרה לומר פסוקי תורה דוקא, וכבפסוקים שאומרים בסליחות, לפני התחלת כל סליחה, שהם כנגד פסוקי דזמרה (לבוש לאו"ח ר"ס תקפא - הובא בליקוט טעמים ומקורות דכ"ק אד"ש), ועדיפי מהסליחות כיון שנאמרו ברו"ה, ויש לאומרים בנחת (מהח"ש ר"ס סח - הובא ג"כ בליקוט הנייל), ואעפ"כ בכ"מ משנים לשון הפסוק להסביר הכוונה, וכמו הפסוק (ושע"י סד, ו) "אין קורא בשמך (בצדק) מתעורר להחזיק בך" שאומרים בימי הסליחות לפני הסליחות, ומוסיפים מלת "בצדק" (על יסוד הפסוק בישעי נט, ד) להבנת הענין.

וייתרה מזו, בפסוקי דזמרה ממש, שתוכנו כשמו - פסוקים של שבח (ראה שו"ע אדה"ז ר"ס נא), שאף שלא שינו הפסוקים מיחיד לרבים, לפי שהעתיקו הפסוקים בתור שבח ולא בתור תפלה (פ"י עיון תפלה שבסידור אוצר התפלות ל"יהוא רחום" בימי ב' ה'), ואעפ"כ מצינו גם שם שינויים קלים ביותר, וכמו ב"יהי כבוד", שהמכוון לומר ח"י פסוקים דוקא, ואומרים פסוק ה' מלך ה' מלך וגו' המחובר מפסוקים נפרדים (ראה בפ"י תקון תפלה וענף יוסף בסידור הנייל ל"יהי כבוד". שהע"כ פ"ה בסופו), וכן אומרים חצי פסוק ב"ויברך דוד", והוא פסוק "ויברכו שם כבודך" (ראה בפ"י עיון תפלה במקומו. ועוד). ומצינו שביאר כ"ק אד"ש הנהגתו לשנות לשון הברכה דברכת כהנים, אף שכונתו היתה ללשון הפסוק דוקא (ראה התוועדויות תשד"מ ח"א ע' 399. וראה גם שה"ש תנש"א ח"א ע' 39), והוא בכדי שיהי בהתאם לתוכן הענין (התוועדויות שם ע' 368 ואילך). וראה גם לקמן

23) ועפ"י אפ"ל שגם פסוק "מה טובו וגו'" הוא בדרך תפלה ובקשה. וי"ל, עפמשי"כ בספרים בטעם אמירתו לפני התפלה, בתור ברכה "שלא יפסקו בתי כנסיות ובתי מדרשות מישראל לעולם" (רש"י ד"ה חוץ - סנהדרין קה, ב), וכמארז"ל (סנהדרין שם) שכל ברכות בלעם חזרו לקללה חוץ מפסוק זה (וראה שער הכולל פ"ג. פי תקון תפלה בסידור אוצר התפלות במקומו. תר שם טוב (גאג"ק ח"א ע' א).

ועד"ז י"ל - בדא"פ - בנוגע לפסוק "מאור עינים וגו'" שרשמו כ"ק אד"ש בתור פסוק השייך לשמו, אף שיש סידורים בהם רשום לשם "מנחם" הפסוק (תהלים יח, נא. וכדוגמתו - ש"ב כב, ב): "מגדיל ישועות מלכו וגו' ולזרוע עד עולם" (ובעין שהעיר כ"ק אד"ש בשייכות לפסוק השייך לשמו של כ"ק אדמו"ר מהר"י"צ) - ד"ל, דשאני פסוק "מגדיל ישועות וגו'" שהוא נתינת שבח על העבר, ונכתב בלשון הוה, ולא כתפלה על העתיד. [ומה"ט נתקשו המפרשים (ראה רד"ק שם. ועוד) במשי"כ בהמשך הפסוק "ולזרוע עד עולם"]. משא"כ הפסוק מאור עינים וגו' שנכתב בלשון עתיד, ניתן להתפרש בדרך תפלה ובקשה על העתיד, וכעין המבואר בדא"ח (תו"א תשא פו, ג. ובכ"מ) שאפ"י ציוויים שבתורה - כיון שנכתבו בלשון עתיד - מתפרשים כברכה והבטחה (ונתינת חכ).

24) ולהעיר גם ממגן אברהם סימן רפב בתחילתו (הובא גם באג"ק ח"י"ב ע' ג) שכתב (כנראה לענין כל פסוקא דלא פסקי משה לא פסקינן) ד"יהי שאומרים פסוקים בתפלה - י"ל דכיון שקורא אותם דרך תפלה ובקשה שרי, כמ"ש [הבית יוסף - כן פ"י במח"ש שם] בסי מט בטור [שם], לענין איסור אמירת תורה שבכתב בעיפ"א.

ובזה מיושב מה שהקשה בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סרכ"ז) בהיתר אמירת פסוקים אלו בתפלת אלקי נצור, אף שאסור לומר תושב"כ בעי"י [אבל להעיר שמשו"ע ובשו"ע אדה"ז (סמ"ט ס"א) לא הביאו להיתר הנייל]. וראה שו"ת דבר יהושע (ח"ב סימן יח אות ו).

25) ובהגהות רעק"א (שם) הביאו רא"י נפלאה מרש"י (ד"ה פ"ד - ברכות יז, א) שהוא הדין בכל שינוי, ולא רק מלשון יחיד ללשון רבים, עיי"ש.

"ומארות גברו", וכן הוא ברוב הסידורים, ואכן, בסידור "המדוייק" עבודת ישראל, גרס להניל ללא ו³⁶. ולמדנו כאן, בשיטת אדה"י להוסיף ו' החיבור, בהתאם לתוכן הפסוק³⁷.

וממוצא דבר למדנו, עד כמה נחוץ הדבר להתעמק ולעיין בלשונו הזהב דכ"ק אד"ש, וכבנדון דידן שלאחרי העיון מתברר (בדרך אפשר עכ"פ) שהוא"י הנ"ל מכוון לתוכן הבנת הפסוק, והוא בהתאמה נפלאה עם נוסח דידן בסליחות, ובנוסח שכתב אדה"י בתפלת אב הרחמים, ומתאים לעומקה של הלכה בהיתר אמירת פסוקים בתפלת

אלקי נצור. וכלשון הירושלמי (פאה פ"א ה"א) שהובא כמ"פ ע"י כ"ק אד"ש בשייכות לדיוק בדברי רבותינו נשיאנו (ראה לקו"ש ח"י ע' 28. אג"ק ח"א ע' רצא. ובכ"מ): **"ואם ריק הוא מכס הוא, לפי שאין אתם יגיעים בתורה"**.

ומכאן, שעל טיפת דיו שבקולמוסו של הרבי יש להתבונן ולהתעמק רבות, ועל משקל דבריו של אדה"י בנוגע להדיוק בספר התניא (ראה לקו"ש ח"ד עמ' 1212): "אויף אַ וא"ו (החיבור) אין בינונים מעג מען אַוועקגעבן זעקס וואַכען, און אויף דער זיבעטער וואָך וועט ווערען ליכטיג ממש מיט אַ אור עצמי [=על וא"ו (החיבור) ב[ספר תניא] בינונים מותר להקדיש ששה שבועות, ובשבוע השביעי יהיה מואר ממש באור עצמי]".

שם שציווה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב לכתוב באבינו מלכנו "זכרנו בספר" – להעיר מסי המנהגים שם ע"ד הוראת כ"ק אדמו"ר שליט"א שאין אומרים "זכרנו בספר" בתענית ציבור. ומפורש כן באג"ק ח"ב ע' קסב. ומשייך שם שזהו כנוסח השלייה – ראה אג"ק הנ"ל שבסידור שלייה אין אבינו מלכנו לתענית ציבור. וראה גם אג"ק ח"י ע' רכח ע"ד השינויים שנעשו בסידור השלייה.

(34) והנה בסליחות ומחזורי חביד אינו כן, אבל צ"ע אם אפשר לדייק בהן, כיון שרבו בהן השינויים, וכידוע שכמעט בכל הוצאה תיקנו וחזרו ותיקנו, וצ"ע אם הקפידו בכגון דא שלא לשנות מנוסח סידור תורה אור, ובפרט – שבמחזוריים וסליחות היו פוטוגרפאי מאלו שקדמו להן ולא הספיק הזמן להגיהו כדרוש (ראה לעין זה בכ"מ במכתבי כ"ק אד"ש (אג"ק ח"ב ע' שכו. ח"ג ע' קלח. ח"ד ע' כו) במעלת סידור תורה אור המדוייק ביותר, ובכמה ממכתבים מהניל – מבוואר שהוא גם ביחס לסידור תהלת ה'. וצ"ע באג"ק ח"ד ע' קיט. וראה גם אג"ק ח"י ע' רכח. ואכ"מ).

(35) שהרי פסוקים הנ"ל – לפני שמע קולנו – הוא הוספת הרא"ד לאוואוט ז"ל, ולא נמצא בסידור של אדמו"ר הוקן, כניל הערה 33.

(36) וכבר העיר ע"ז בקונטרס הסידור לרא"ח ע"ה נאה הערה כח.

(37) להעיר מהשק"ט בוי"דוהמרחם" שבסידור אדה"י ב"מודים" דתפלת שיק – ראה שעה"כ פי"ט הערה לב. סי המנהגים ע' 27. ומנהג כ"ק אד"ש לומר "יהמרחם" בכל יום שאין אומרים בו תחנון. ואכ"מ.

לאחרי העיון מתברר (בדרך אפשר עכ"פ) שהוא"י הנ"ל מכוון לתוכן הבנת הפסוק, והוא בהתאמה נפלאה עם נוסח דידן בסליחות, ובנוסח שכתב אדה"י בתפלת אב הרחמים, ומתאים לעומקה של הלכה בהיתר אמירת פסוקים בתפלת אלקי נצור

בתהלים (קו, ד), ובשינוי לשון מיחיד לרבים, מתאים לפסק הנ"ל, שבתפלה יש לשנות ללשון רבים³² (ועד"ז הוא בפסוקי שמע קולנו שכמה מהם באו בשינוי לשון מיחיד לרבים). אמנם בסידורים שבנוסח חב"ד (תורה אור, תהלת ה')³³ אומרים בפסוק הנ"ל "ופקדנו" בוי החיבור, ובפשטות – הטעם לכך הוא, שבפסוק כהנ"ל בעל שתי צלעות וכו', יש להוסיף בתפלה ו' החיבור בראש הבקשה השני לבהירות העניין³⁴.

ומצינו יתירה מזו, גם בנוסח שערך אדמו"ר הזקן בעצמו³⁵, והוא בתפלת אב הרחמים שאומרים בש"ק לפני תפילת מוסף, שהפסוק "הנאהבים והנעימים בחייהם" מופיע בלשונו, וכצורתו בתנ"ך (שמואל-ב א, כג), לבד משינוי "קל", שבפסוק כתיב "מנשרים קלו מארות גברו" ללא ו', ואדה"י הוסיף ו' החיבור –

(32) ובהיותי בזה צליע מה שבפסוקים הנ"ל אומרים כלשון הפסוק "אל תפן אל קשי העם הזה" כנדפס בסידורים בסליחות ובמחזוריים, אף שבי"הוא רחום" לימי בו' וה' שיהא אדה"י וכתב "אל תפן אל קשינו" כנוסח אשכנז. ובכלל – צ"ע וביורו הכללים לדעת באיזה תפלות משנים בלשון רבים, בבחינת "לישתף איניש נפשי בהדי ציבורא" (ברכות טו, ב) וראה שו"ע אדה"י סי' קי ס"ה). ובשעה"כ (פ"א הערה יד) נתן טעם בתפילת "שתרגילנו בתורתך", וסותר אי"ע למש"כ לקמן (הערה טו), וגם – "אלקי נצור" אומרים בלשון יחיד. וצ"ע בכ"ז.

(33) אמנם, פסוקים הנ"ל – לפני שמע קולנו – נוספו בסידור תורה אור חלק שני ע"י הרא"ד לאוואוט ז"ל, ולא נמצא בסידור שהוציא אדה"י בעצמו. וראה במכתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב להנ"ל שבריש סידור תו"א ח"ב (נדפס גם באג"ק שלו ח"א ע' יח) ששמע מאיש מהימן וכו' שבהיכ"נ של אדמו"ר הזקן לא היו אומרים סליחות ואבינו מלכנו בתענית ציבור, ולכן אותם הפיזמונים שלא הביא בסידור אין לאומרים. ובסי' אוצר מנהגי חב"ד (אלול-תשרי ע' קסג) ציין גם לרשימות דברים ח"ב ע' צח כעין הנ"ל.

ולפלא על מח"ס אוצר מנהגי חב"ד, שכנראה נעלם ממנו (מדלא הביאו בספרו) לפי שעה משייך בסי' המנהגים-חב"ד ע' 45 שמהגנו לומר סליחות ואבינו מלכנו בתענית ציבור, ואף שייש מאנ"ש שלא נהגו לאומרו בת"צ – בפירוש הורה כ"ק מו"ח אדמו"ר לאומרו" (שם). ועיי"ש ג"כ שהוסיפו ציון עדי"ז בסידור שהו"ל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב בראסטוב. ומשמע שזהו דלא קבבלת הגר"י לנדא שהובא בסי' הנ"ל ע' 46). וגם משייך

לעיל בנוגע לשינויים בלשונות הפסוקים שהובאו בפוסקים³⁰, שהוא בהתאם לתוכן הענין.

והנה, עד כאן נתבארה הסברא לומר הפסוק בשינוי, מתאים לתוכן הענין, אבל באמת יש כאן ענין נפלא, דיש מקום לומר שבדיוק ובהדגשה כתב כ"ק אד"ש כן³¹, ובהתאם לנוסח דידן בכגון דא ובענין דוגמתו ממש. והוא, שבכל שאר הסידורים כולם (עכ"פ אלו שתחת ידו) מצינו בפסוקי תפלה שבסליחות (לפני שמע קולנו) שהפסוק "זכרנו ה' ברצון עמך פקדנו בישועתך" מופיע בלשון הנ"ל, על יסוד הפסוק

בתהלים (קו, ד), ובשינוי לשון מיחיד לרבים, מתאים לפסק הנ"ל, שבתפלה יש לשנות ללשון רבים³² (ועד"ז הוא בפסוקי שמע קולנו שכמה מהם באו בשינוי לשון מיחיד לרבים). אמנם בסידורים שבנוסח חב"ד (תורה אור, תהלת ה')³³ אומרים בפסוק הנ"ל "ופקדנו" בוי החיבור, ובפשטות – הטעם לכך הוא, שבפסוק כהנ"ל בעל שתי צלעות וכו', יש להוסיף בתפלה ו' החיבור בראש הבקשה השני לבהירות העניין³⁴.

ומצינו יתירה מזו, גם בנוסח שערך אדמו"ר הזקן בעצמו³⁵, והוא בתפלת אב הרחמים שאומרים בש"ק לפני תפילת מוסף, שהפסוק "הנאהבים והנעימים בחייהם" מופיע בלשונו, וכצורתו בתנ"ך (שמואל-ב א, כג), לבד משינוי "קל", שבפסוק כתיב "מנשרים קלו מארות גברו" ללא ו', ואדה"י הוסיף ו' החיבור –

הצ"ע בהנ"ל, שהביא משייך המג"א לפסול בנכתב "רחבה" במקום "רחבו", ואכ"מ).

(29) ועד"ז מצינו בנוסח ההגדה להרמב"ם (בסוף הלכות חמץ ומצה) ששינה לשון הפסוק (תבא כו, ה) "ויהי שם לגוי גדול עצום ורב", וכתב (גדול וצום – כמה שנאמר וכו'), וכן הוא בכל ההגדות שבנוסח הספרדים (ראה כתר שם טוב (גאגין) ח"ג ע' 200. ובהגדה שלמה (כשר) הביא מכמה כתי"י שגרסו כני"ל. ואכן באבודרהם הזהיר לקרות ללא ו' החיבור) – אף שגם בזה המכוון ללשון הפסוק דוקא, וכמו שאומרים **"שנאמר** יגגר שם וגו'" (ושאני מתפלה שמתמשש רק בצחות לשון הפסוק – ראה לעיל הערה 26) – כיון, שבכדי להסביר הכוונה נוגעת כאן הוספת ו' החיבור. והטעם לכך י"ל בפשטות, דבפסוק ה"ז בהמשך אחד "גוי גדול עצום ורב", וא"צ בוי החיבור, משא"כ ברמב"ם שהובאו המלים "גדול עצום" בני"ע לדרשה, שפיר מתאים לכתוב "גדול ועצום כמה שנאמר וכו'".

(30) וה"ז בדומה ממש להמובא לעיל הערה 2 (מלכו) כח"ג ע' 103) שברמב"ם (ה"ל מלכים ספ"א) בב"ר ס"פ וישב ובזח"א ס"פ נח מובא הפסוק (צפני ג, ט) בשינוי – "ולעבדו שכם אחד", משא"כ בפסוק "לעבדו שכם אחד" (ושם, ה"ז גם נפק"מ בתוכן – עיי"ש בלקו"ש – משייך כאן). ומבוואר שם, ששינוי לשון הכתוב, כיון ששינוי קטן הוא, כדי להסביר הכוונה.

(31) ולהעיר מהדיוק (אג"ק ח"א ע' שיד) בשינוי לשון התפלה שהובא בתניא (פ"ב) – "ואתה נפחתה ב"י בהוספת ו' החיבור – שהיו מרמוז על המשכה ממקום נעלה ביותר, עיי"ש.